

Takdim.....3

LİBERALİZM VE İSLÂM

İslâm-Liberalizm İlişkisi: Mustafa Erdoğan Üzerinden Bir Değerlendirme
Aytekin Özel.....9

İslâmizm, Dinperestlik ve İnsanlık Durumu Bilal Sambur.....17

İslâm ve Özgürlük: Negatifçi ve Pozitifçi Yaklaşımlar Hasan Yücel Başdemir29

İslâm, Çoğulculuk ve AKP İktidarı Mustafa Erdoğan.....57

İslâm'da Kapitalizmin Doğuşu Benedikt Koehler.....63

İslâm'ın Serbest Piyasa Mirası Chris Berg ve Andrew Kemp.....73

İslâm'da Modernleşme, 1839-1939 Üzerine Notlar Tanel Demirel81

LİBERALLER VE MUHAFAZAKÂRLAR

Siyasî Hayatın Huzursuz Kuzenleri: Liberaller ve Muhafazakârlar
Bengül Güngörmez.....107

Muhafazakârlık ve Liberteryenizm İlişkisi: Füzyon'a Hayır, Simbiyoza Evet
Hayrettin Özler115

"Konservatif Liberalizm": Bir Türkiye İronisi Gülşen Kaya121

LİBERALİZM VE DEMOKRASİ

Demokrasinin Performans İmkânı Olarak Çoğulculuk (2):
Anthony H. Birch'te Siyasal Plüralizm Hüseyin Bal133

Hayırseverliksiz Merhamet, Hürriyetsiz Özgürlük
Jean-Jacques Rousseau'nun Siyasal Fantezileri Max Hocutt.....157

Aristokratik Liberalizmde Modern Devlet ve
Demokratik Toplum Devrim Özkan.....191

Yargısal Aktivizmin Kavramsal Analizi Serdar Korucu201

Çağdaş Liberalizmde Yeni Yol Ayrımı: Anarko Kapitalist Liberalizme Karşı
Minimal Devletçi Liberalizm Ahmet Taner.....227

Liberalizmin Kalbine Yolculuk Bedri Gencer.....245

liberal düşünce

Üç Aylık, Yerel-Süreli Dergi
Yıl 18, Sayı 69-70, Kış-Bahar 2013

Sâhibi

Liberte A.Ş. adına,
Özlem Çağlar

Editör

Bican Şahin

Yardımcı Editörler

Atilla Yayla, Bilal Sambur,
Buğra Kalkan, Yusuf Şahin

Yazı İşleri Müdürü

Harun Kaban
yaziisleri@liberal.org.tr

Yayın Kurulu

Adnan Küçük, Ahmet Nuri Yurdusev,
Asaf Savaş Akat, Bahadır Akın,
Bekir Berat Özipek, Eser Karakaş,
Fuat Erdal, Fuat Oğuz,
Hasan Yücel Başdemir,
Kürşat Aydoğan, Levent Korkut,
Mehmet Turhan, Melih Yürüşen,
Metin Toprak, Murat Yılmaz,
Mustafa Acar, Mustafa Erdoğan,
Ömer Çaha, Sait Akman,
Tanel Demirel, Turan Yay,
Yavuz Atar, Zühtü Arslan

Uluslararası Danışma Kurulu

Angelo Petroni, Chandran Kukathas, Charles K. Rowley, Gary Becker,
Hardy Bouillon, Imad-Ad-Dean Ahmad,
James Buchanan, Leonard Liggio,
Norman Stone, Pascal Salin, Ralph Raico,
Richard Epstein, Ronald Hamowy,
Suri Ratnapala, Victoria Curzon-Price

Abonelik

www.liberte.com.tr

Dergi Temsilcileri

Enver Alper Güvel (Adana)
guvela@cu.edu.tr

Ahmet Kemal Bayram (Afyonkarahisar)
bayram@aku.edu.tr

Hasan Yücel Başdemir (Çorum)
basdemir@hotmail.com

Vahap Coşkun (Diyarbakır)
vahapcoskun@yahoo.com

Yüksel Göktaş (Erzurum)
yuksekgoktas@atauni.edu.tr

Gökhan Bacık (Gaziantep)
baceko@gmail.com

Ahmet Hamdi Ayan (Hatay)
ahmethamdiayan@hotmail.com

Ferhat Çakır (Kayseri)
ferhatcakir@hotmail.com

Mustafa Bulut (Kocaeli)
umuttepeyayinlari@yahoo.com

Yekta Şirin (Sakarya)
yekta_sirin@hotmail.com

Recep Tapramaz (Samsun)
recept@omu.edu.tr

Levent Görüşük (Sivas)
gorusuklevent@hotmail.com

Mizanpaj: Liberte Yayınları

Kapak Tasarımı: Muhsin Doğan

Kalıp Baskı: Merkez Repro

Kapak ve İç Baskı: Cantekin Matbaası

Liberte Yayınları®

GMK Bulvarı No:108/16, Maltepe, Ankara
Tel: (312) 230 87 03 | Faks: (312) 230 80 03

Web: www.liberte.com.tr

E-mail: info@liberte.com.tr

yaziisleri@liberal.org.tr

Muhafazakârlık ve Liberteryenizm İlişkisi: Füzyon'a Hayır, Simbiyoza Evet

Hayrettin Özler

Yrd. Doç. Dr. | Dumlupınar Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

liberal düşünce, Yıl 18, Sayı 69-70, Kiş-Bahar 2013, s. 115-119

Füzyonalizm; 1960'lı yıllarda Frank Meyer'in liberteryenler (klâsik veya orijinal liberalizm) ile muhafazakârlar arasında var olan olumlu, yapıcı ancak mesafeli ilişkileri geliştirmek veya pratikte uyumlu bu fikriyatı teoride birleştirmek üzere ortaya attığı düşüncedir. Biri bireyci, evrenselci, Aydınlanmacı (Fransız değil İskoç Aydınlanması) ve rasyonel (rasyonalist değil); öteki ise Aydınlanmacı düşünceye karşı, gelenekçi, anti-evrenselci ve nispeten daha cemiyetçi niteliklere sâhip bu iki ekolü birleştirme amaçlı bir çabadır. Bu amaç, nihâyetinde gerçekleşmese de bu akım yeni sağ veya neo-liberal politikacı liderleri etkilemiştir. Nitekim, “erdem bireye içseldir bu nedenle devlet ve diğer bireyler tarafından bireyin özgürlüklerine saygı duyulmalı, öncelik verilmelidir” diyen Meyer aslında ne bir muhafazakâr ne de bir füzyonisttir. Rothbard'ın deyimiyle artık o, *welcome on board* bir liberteryendir. Liberteryenizm ve muhafazakârlık arasındaki teorik mesafeye rağmen bu düşüncelerin tâkipçileri arasındaki oldukça yakın ilişkiler sâdece füzyonistlerin değil pek çok insanın zihnini kurcalamaya devam etmektedir. Bu yazıda bu sorunsala “özgürlük ve erdem” kavramları çerçevesinde bakacağım. Devamında ise bu iki düşünce ve savunucuları arasındaki paradoksal ilişkiyi anlamlandırmaya çalışacağım.

Öncelikle “özgürlük ve erdem” kavramlarını nasıl algıladığıma ve oradan hareketle yukarıda bahsedilen soruya ikna edici bir cevap geliştirmeye çalışacağım. Özgürlükler her iki düşünce sistemi için de dolaylı bir gerçekleşmedir. Bir insana “bu kadar itaatkâr olma, özgür ol” dediğimizde o kişi “hayır, Füzyonalizm; 1960'lı yıllarda Frank Meyer'in liberteryenler (klâsik veya orijinal

liberalizm) ile muhafazakârlar arasında var olan olumlu, yapıcı ancak mesafeli ilişkileri geliştirmek veya pratikte uyumlu bu fikriyatı teoride birleştirmek üzere ortaya attığı düşüncedir. Biri bireyci, evrenselci, Aydınlanmacı (Fransız değil İskoç Aydınlanması) ve rasyonel (rasyonalist değil); öteki ise Aydınlanmacı düşünceye karşı, gelenekçi, anti-evrenselci ve nispeten daha cemiyetçi niteliklere sâhip bu iki ekolü birleştirme amaçlı bir çabadır. Bu amaç, nihâyetinde gerçekleşmese de bu akım yeni sağ veya neo-liberal politikacı liderleri etkilemiştir. Nitekim, “erdem bireye içseldir bu nedenle devlet ve diğer bireyler tarafından bireyin özgürlüklerine saygı duyulmalı, öncelik verilmelidir” diyen Meyer aslında ne bir muhafazakâr ne de bir füzyonisttir. Rothbard’ın deyişiyle artık o, *welcome on board* bir liberteriyendir. Liberteriyenizm ve muhafazakârlık arasındaki teorik mesafeye rağmen bu düşüncelerin tâkipçileri arasındaki oldukça yakın ilişkiler sâdece füzyonistlerin değil pek çok insanın zihnini kurcalamaya devam etmektedir. Bu yazıda bu sorunsala “özgürlük ve erdem” kavramları çerçevesinde bakacağım. Devamında ise bu iki düşünce ve savunucuları arasındaki paradoksal ilişkiyi anlamlandırmaya çalışacağım.

Öncelikle “özgürlük ve erdem” kavramlarını nasıl algıladığıma ve oradan hareketle yukarıda bahsedilen soruya ikna edici bir cevap geliştirmeye çalışacağım. Özgürlükler her iki düşünce sistemi için de dolaylı bir gerçekleşmedir. Bir insana “bu kadar itaatkâr olma, özgür ol” dediğimizde o kişi “hayır, ben özgür olmayacağım” dediğinde mi, yoksa “tamamdır, bundan sonra itaat etmeyeceğim” dediğinde mi daha özgürdür? (John Elster’in *Ekşi Üzümler’ de* verdiği bir örnek). Her iki muhtemel karşılık, emrin kendisi kadar saçmadır. Yani özgürlük, hiçbir davranışın amacı olamaz. Aynı şekilde bir insan erdemli olmak istediği için erdemli olamaz. Aristo’nun erdem anlayışına göre kişi ancak erdemli gibi davranarak, erdemli insanları taklit ederek erdemli olabilir. Erdemli bir asker düşmanla karşılaştığında savaşmak veya savaşmamak gibi bir seçeneğe (özgürlüğe) veya kararsızlığa sâhip olamaz. Erdemli olmak kişinin ne yapması gerektiğini bilmesidir. Aynı şekilde, rasyonalite bir karara varmak için gerekli koşuldur ama yeter koşul değildir. İki seçenek arasından hangisini tercih etmemiz gerektiğine dâir sonsuza kadar kanıt toplayabiliriz. Karar ânı geldiğinde değerler, inançlar ve nihâyetinde bir teslimiyet gerekir. Bir düşünürün dediği gibi “karar ânı delilik ânıdır”. Rasyonalitenin yüzde 98’inin duygular olduğunu doğrulayan psikolojik araştırmalar olduğunu duyuyoruz. Bir insan, kararının sonucunda üzüntü mü yoksa mutluluk mu duyacağını bilmeden karar veremez. Örneğin, beyninin duyguları kontrol eden kısmı kaza sonucu zarar gören insanların hesap etme kabiliyetlerini yitirdikleri hâlde tercih etmede veya karar vermede güçlük çektiklerini biliyoruz. Kısacası, akıl erdemli olmak veya karar vermek için “gerekli” ancak “yeter

koşul” değildir; duygular, hisler ve inançlar ise yeter koşuldur. Bu paragraftaki hususları aşağıdaki argümanları geliştirirken akılda tuttuğumu bildirmek için ifade ettim.

Bir anlamda özgürlük; içsel olarak iradenin gücü, dışsal olarak ise kısıtlamaların *biçimsel* anlamda yokluğudur. Erdem bu irade gücünü ve biçimsel olarak kısıtlanmamışlığı nasıl kullanmamız gerektiği ile ilgilidir. Farklı özgürlük ve erdem tanımları yapılabilir. Özgür olmak da erdemli olmak da bir mânâda yetkinlik ve kabiliyettir. Ama aynı zamanda özgürlük ve erdem toplumsal bir olgudur. Sosyal psikoloji alanında yapılan çalışmalar bireylerin çoğunluğunun ancak bir toplum veya topluluğun batını veya zâhiri varlığını göz önüne aldıklarında (hatırlatıldıklarında) daha hakkaniyetli davrandıklarını göstermektedir. Bireysel ve toplumsal karakterinden dolayı ve bu iki boyutu kapsayacak bir tanımın yapılmasındaki zorluklar nedeniyle daha ayrıntılı bir tanımlama yapmaktan ve tartışmayı uzatmaktan kaçınıyorum.

En önemli değerler veya amaçlar sıralamasında liberteryenler özgürlüğü, muhafazakârlar ise erdemi en yüce değer olarak kabûl etmektedirler. Muhafazakârlık ve Liberteryenizmin kuramsal düzeyde aralarını açan en önemli sorun budur. Paradoksal bir şekilde onları yakınlaştıran da bu kavramların veya “iyi” lerin dolaylı son olduğuna dâir inançlarıdır.

Liberteryenizm ile Muhafazakârlığın teoride birleşmesi beklenemez. Peki, öyleyse bu pratikteki yakınlık neden ve nereden gelmektedir? Muhafazakârlar ile liberteryenler bu kuramsal ayrıklığa rağmen, nasıl olur da pratikte veya siyasetlerde benzer şeyleri savunurlar? Meselâ neden Muhafazakârlar ile liberteryenler hürriyetin minimal yani müdahaleci olmayan devlet ile en iyi şekilde sağlanacağına inanırlar? Bu soruları yanıtlamaya çalışırken kullanacağım anahtar kelimeler: Rasyonel tercih yaklaşımının “yan ürün”, John S. Mill’in “dolaylı sonuçsalcılık”, Edmund Burke’ün “entailed inheritance” (şartlı miras veya emanet) kavramlarıdır.

Yukarıdaki paragrafta yer alan soruların cevabı kanımca şudur: Her iki düşünce tarzı da erdem ve özgürlüğe dolaylı sonuç veya yan ürün olarak değer verirler. Özgürlük ve erdem hatalı bir şekilde davranışı yönlendiren “ilkeler, prensipler” olarak düşünülür. Oysa, erdem ve özgürlük bir davranışın veya politikanın doğrudan amacı olamaz. Liberteryenler veya klâsik liberalizm hürriyetleri negatif özgürlükler olarak algılar. Hürriyet, dışsal bir zorlama olmadan kişinin tercihte bulunma özgürlüğüdür. Sol liberaller bu hürriyet tanımının sâdece piyasanın sunduğu tercihler arasında bir seçim yapmaktan ibaret olduğunu düşünerek küçümserler ve liberteryenlere nispet yaparcasına, pozitif özgürlükleri ya da otonomi-özerklik kavramını savunurlar. Otono-

mi kişinin kendi tercihlerini belirleme veya yaratabilme yetkinliğidir. Kişi, kurum ve kolektif grupları otonom hâle getirmek için devlet veya hükümetler tarafından dışsal desteklerin verilmesi gerekmektedir. Burada bir düşünürün “bir insanı hapse atarak özgürlüğünü elinden alabilirsiniz ama onu köleleştirmek istiyorsanız sarayda beslemeniz gerekir” sözünü hatırlatmak yerinde olacaktır sanırım. Pozitif özgürlükler yaşam kalitesini artırabilir ama insanları daha hür yapmaz, onları devlete bağımlı kılabilir. Örneğin Sünnî Müslümanlara Diyanet İşleri ve devlet kaynaklarını tahsis ederek dinî özgürlüklerini artıramazsınız sâdece ayrımcı bir politika sergilemiş olursunuz.

Liberteryenlerin hürriyeti piyasa mekanizmasının bir *yan ürünü veya dolaylı sonucudur*. Tercih olarak hürriyet seçeneklerin çokluğuyla gelişir. En fazla seçenek sunan toplumsal etkileşim mekanizması piyasadır. Hiyerarşi ve cemaat ise insanlara daha az seçenek sunarken mutlaka baskıcı olmak zorunda değildir ancak seçenek sunmaya gelince piyasanın yerini alamaz. Bununla beraber piyasanın seçenek sunmak gibi bir *telosu* olmadığı gibi insanlar piyasa ilişkilerine özgür olmak için girmezler. Piyasada gereksinimlerini gidermek ve kar elde etmek için değiş-tokuş yaparlar. Seçenek çokluğu veya özgürlük piyasa mekanizmasının bir “yan ürünüdür”.

Erdem bir başka deyişle doğru argüman veya doğru tercih ise liberteryenlere göre ancak rasyonel argümanlar geliştirmeye mümkün olmaktadır. Rasyonel veya ötekine dönük duygu, düşünce ve davranışlar ancak fikir ve ifade özgürlüğünün dolaylı bir sonucu veya yan ürünüdür. Erdem neden kısıtlanmamış tartışmaların bir yan ürünü veya dolaylı sonucu olmaktadır? Çünkü kimse bir tartışmaya kaybetmek için girmez, çoğu zaman insanlar doğruyu bulmayı değil karşıt fikri çürütmeyi amaçlarlar. Yani hiç kimse söylediğinin yanlış veya erdem dışı olduğunu düşünmez, herkes kendisinin haklı olduğunu düşünerek bunu ispatlamaya çalışır. Düşünceler, fikirler ve muhtemelen empati bu serbest konuşma ortamında gelişir. Ve insanlar erdeme daha fazla yaklaşırlar. Habermas’ın iletişimsel rasyonalite veya ideal konuşma ortamı adını verdiği mefhumlar Mill’in bir asırdan daha evvel söylediklerinin sosyolojik bir yansımasıdır. İletişimsel rasyonalite de bir nevi; bir yan ürün, dolaylı veya *interdependent* rasyonalite veya faydadır. Peki, erdem özgürlüklere katkı sağlar mı? Erdemli bir toplum daha fazla özgürdür, diyebilir miyiz? Elbette. Erdemli bir toplumda; erdemli insanlar aralarındaki çıkar, düşünce ve fikir ayrılıklarını çözümlenmek için üçüncü bir tarafın, hakemin, hâkimin, devletin veya bir patronun müdahalesine daha az gereksinim duyulmaktadır. Zaten hürriyet de, başkalarının doğrudan müdahalesinden bağımsız olmak demektir.

Liberteryenlerin; haklar yani mülkiyet, hürriyet ve yaşama hakkı olarak târif ettiği temel haklar, doğrudan özgürlükler veya doğrudan yasaklar değil

daha çok “yan veya dolaylı kısıtlardır”. Diğer bir deyişle haklar; devletin, toplum veya başkalarının bireyin özgürlüklerine engel olmasına veya birinin özgürlüğünün başkasının onur ve haysiyetine zarar vermesine engel olan dolaylı kısıtlardır. Mill’in zarar ilkesinden bu anlaşılabilir. Madison’ın *federalist papers*’da belirttiği gibi, tutkular başka tutkularla, özgürlükler başka özgürlüklerle sınırlanabilir; baskıyla değil.

Gelelim muhafazakâr düşüncenin dolaylı yaklaşımına. Muhafazakârlar için haklar, özgürlükler ve erdemler evrensel veya rasyonel kurgular olmanın ötesinde, Burke’un ifadesiyle “entailed inheritance” yani koşullu-şartlı mirastır, daha açık bir ifadeyle “emanetlerdir”. Haklar ve özgürlükler bireyin sâhip olduğu şeyler değil; tarihsel bir süreçte insanlar arası etkileşimlerin sonucu oluşan gelenekler veya kültür içinde yeni nesillere geliştirilerek devredilen, muhafaza edilen veya ilâhî kaynaktan gelen preskriptif veya proskriptif (yap veya yapma şeklindeki) emirler olarak emanettirler, akıl yoluyla çıkarılamazlar. Richard Weaver’ın deyişiyse muhafazakâr “kendi iradesini kanun yapmaktan” kaçınan kişidir. Özgürlükler ve haklar ahlâk, din, gelenek ve değerlerin dolaylı bir sonucu olan veya bunlardan meşruiyet ve güç alan otoritelerin çokluğu vasıtasıyla korunurlar. Bir otorite ancak başka bir otoritenin varlığıyla ve kuvvetler ayrımı ile sınırlandırılabilir. Bu kuvvetler yasama, yürütme ve yargıya ek olarak, kilise, lonca, dernek, vakıf ve cemaat gibi toplumsal kurumların otoriteleridir. Zaten toplum denilen şey muhafazakârlara göre bireylerin oluşturduğu bir cemiyet değil, community of communities, yani cemaatlerden oluşan bir cemaattir. Muhafazakârlar için piyasa önemlidir ancak hiyerarşi ve cemaat kendiliğinden oluşan diğer doğal ve meşru etkileşim mekanizmalarıdır. Muhafazakârlar toplumun, piyasa kadar hiyerarşi ve cemaat gibi farklı sosyal etkileşim mekanizmalarının varlığına dayandığını kabûl ederler. Toplum, cemaat (sivil toplum), hiyerarşi (devlet) ve piyasa (iktisadî) kurumlarının dengeli bir kombinasyonudur.

Görüldüğü gibi erdem, hak, özgürlük, düzen ve otorite gibi kavramlar muhafazakârlar için bir amaç, bir hedef, bir ilke değil, sâdece kendiliğinden oluşan kurumlardır. Bu kurumlar; bir devrimin, zorlamanın veya rasyonel kurguların sonucu olmadıkları için meşrudurlar. Kanımca, muhafazakâr-liberteryen sembiyozunu mümkün kılan gerçek budur. Bu ilk bakışta problemli-çelişkili bir ilişkidir ama “asalak bir ilişki” değildir. Bu kaçınılamaz, doğal, pazarlıksız, sözleşmesiz olduğu için sembiyotiktir. Sembiyotik ilişki, farklı değer ve dünya görüşlerine (yaşam stratejilerine) sâhip iki varlığın bir arada mütakabil katkı sağladıkları bir yaşam biçimidir.